

Het Lodewijk XVI-plafond van de schilderijengalerij Willem V is gerestaureerd. Stukadoorsbedrijf Monks uit Leiden deed het eervolle werk. Wijnand Freling, deskundige op het gebied van dit soort stucwerk, werd door de opdrachtgever gevraagd om te adviseren en te begeleiden. Hij deelt zijn ervaringen met de lezers van Mebest.

TEKST WIJNAND FRELING
FOTOGRAFIE HENK VAN DER VEEN

GUIRLANDES EN LAUWERKRANSEN aan het Buitenhof

Primeur

Stadhouder Willem V (1748-1808) liet voor zijn grote verzameling schilderijen een apart gebouw ontwerpen met het doel deze verzameling ook regelmatig voor het publiek open te stellen. Zo ontstond in 1774 het eerste schilderijmuseum in Nederland. Bij andere verzamelaars uit die tijd bleven de deuren gesloten voor het grote publiek. Een andere uitzondering hierop was de opening van het Teylers museum in Haarlem rond 1784 met een grote studiecollectie.

Het licht getoogde plafond van de schilderijengalerij Willem V is voorzien van stucwerkversieringen in Lodewijk XVI-stijl.

Aan het Buitenhof, naast de Gevangenenpoort, liet de stadhouder een ontwerp maken door de architect Philip Schonck. Stadhouder Willem V liet zich hier ongetwijfeld inspireren door de schilderijengalerijen van paleis Noordeinde en het Het Loo en de zogenaamde 'long galleries' in de buitenplaatsen in Engeland.

Lodewijk XVI

Door de beperkte omvang van de kavel aan het Buitenhof werd de schilderijengalerij op de verdieping gesitueerd. Een ruimte van circa 25 meter lang, 6 meter breed en ruim 5 meter hoog gaf een enorm wandoppervlak voor de collectie. De ruimte werd in 1773-1774 door de stukadoor Johannes van Gorkum voorzien van een licht getoogd

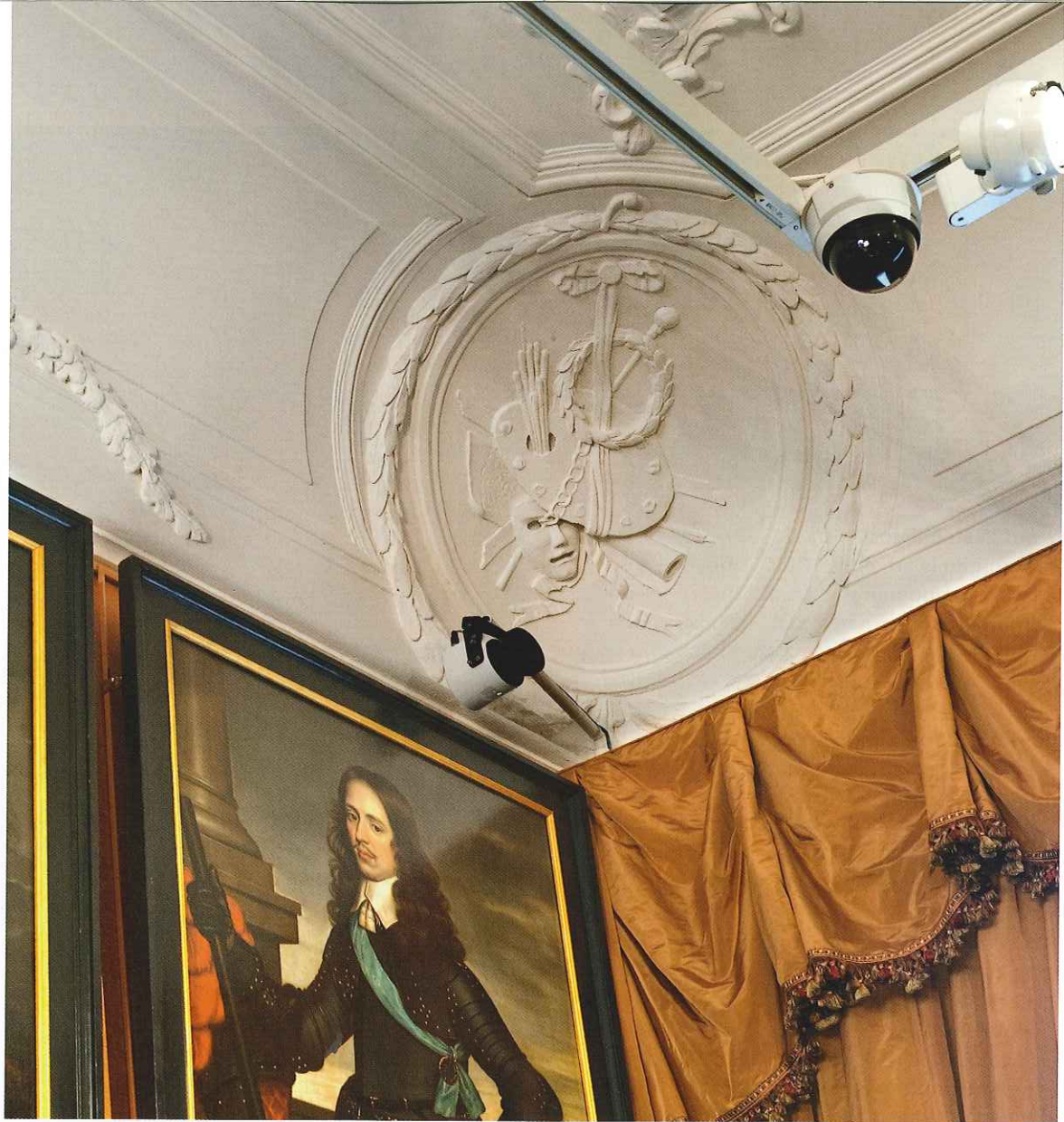
stucplafond met versieringen en voorstellingen vervaardigd in Lodewijk XVI-stijl. In de hoeken van het plafond zijn medaillons opgenomen waarin trofeeën zijn aangebracht die de kunst en wetenschap symboliseren: de krijgskunst, de beeldhouwkunst, de schilderkunst en de architectuur.

Klassieker

De schilderijengalerij heeft tot circa 1821 dienst gedaan. Daarna is de collectie verhuisd naar het Mauritshuis. De gebruiksgeschiedenis van de ruimte tot het weer inrichten als

schilderijengalerij in 1976 is een klassieker: leegstand, gebruik als archief en opslag, plaatsen tussenwanden. Toch blijft het stucplafond intact. Wanneer rond 2003 omringende panden toe zijn aan ingrijpende restauraties, wordt de collectie uit veiligheidsoverwegingen weer ondergebracht in het Mauritshuis. Na ruim zeven jaar leegstand en restaureren wordt in het najaar van 2010 de schilderijengalerij opnieuw geopend. Samen met de Gevangenenpoort vormen zij nu een dubbelmuseum. Het Mauritshuis is momenteel vanwege restauratie en uitbreiding gesloten. In de schilderijengalerij is het toch

In het plafond zijn medaillons opgenomen die symbolen van de krijgskunst, de beeldhouwkunst, de schilderkunst en de architectuur bevatten; in elk van de vier hoeken is er één te zien.

mogelijk een deel van de collectie te bewonderen. En als u er toch bent, vergeet dan niet ook aandacht te schenken aan het prachtig gerestaureerde stucplafond.

Complex

Uit deze restauratie lichten we het stucplafond dat door Johannes van Gorkum is gemaakt. In 2004 was geconstateerd dat de schade aan het stucplafond zich beperkte tot enkele scheuren die hoogst waarschijnlijk te wijten waren aan de lengte van het stucplafond. De restauratie van het complex Gevangenpoort en schilderijengalerij viel

onder de verantwoordelijkheid van de Rijksgebouwendienst. Het Mauritshuis zou na de restauratie de schilderijengalerij gaan huren. De complexiteit in opdrachtgeverschap, de eisen en wensen van de gebruiker, de monumentale waarden op dit stukje Den Haag, de noodzakelijke specialistische kennis om deze restauratie tot een goed einde te brengen en nog veel meer factoren hebben ertoe bijgedragen dat de restauratie moeizaam is verlopen, maar het uiteindelijke resultaat is fantastisch.

Schoonmaken

In mei 2009 wordt door de directie van het Mauritshuis ingegrepen op de restauratie van het stucplafond. De auteur van dit artikel wordt als stucwerkdeskundige gevraagd dit deel van de restauratie te gaan begeleiden. Allereerst wordt er geïnventariseerd wat er moet gebeuren. In het bestek is opgenomen

- Het originele plafond is in 1773-1774 vervaardigd door stukadoor Johannes van Gorkum.
- Een aantal van de guirlandes en lauwerkransen was bij een vorige restauratie zo slecht hersteld dat ze volledig moesten worden vervangen.
- De restauratie van het plafond is uitgevoerd door stukadoorsbedrijf Monks uit Leiden.

o^over het stucplafond: "in de 3e nota van inlichtingen is art. 46,23.29-b toegevoegd, waarin opgenomen dat het plafond moet worden schoongemaakt met water en spons en daarna blokwitten". In een later stadium is zelfs sprake van "het schoonmaken is komen te vervallen en de afwerking uiteraard ook". Toch is er dan een stukadoor bezig in opdracht van de aannemer met het dichtzetten van scheuren.

Uithalen en dichtzetten

De ingrepen in het stucplafond beperken zich eind juni 2009 tot het uithalen en dichtzetten van de scheuren met een hydraulische kalkmortel. Hierbij wordt aangesloten op de materiaalsamenstelling van het bestaande stucplafond dat met een schelpkalkmortel is gemaakt. In dit geval een Unilit 15 P1 iets verdiept aanbrengen en daarna afwerken met een Rasocal, ook van Unilit. De correcties aan het lijstwerk blijven achterwege. De ornamenten en voorstellingen zijn nog goed te zien ondanks de verflagen die er op zitten. De noodzaak tot verwijderen van de verflagen is er visueel niet. De vraag hoe het stucplafond moet worden afgewerkt blijft open.

stukadoor te laten doen, biedt de mogelijkheid het gehele schoonmaak- en restauratiewerk in één hand te houden. Dit was achteraf bezien misschien wel beter geweest.

Scalpel

Uit onderzoek blijkt echter dat de aangebrachte verflagen onvoldoende hechten aan de ondergrond. Van overschilderen kan dan geen sprake meer zijn. De verf moet worden verwijderd of met scalpel/fijn mechanisch gereedschap of deels chemisch en met scalpel. Voor de laatste oplossing wordt gekozen en de schilder krijgt de opdracht om dit gevaarlijke werk met Peel-Away uit te voeren. Ondanks de geweldige inzet van de schilders blijft de vraag hangen of dit werk aan een monumentaal stucplafond door een schilder moet worden gedaan of in de handen van de restauratiestukadoor moet blijven liggen. De keuze om dergelijk werk door de restauratie-

Oude reparaties

Tijdens het schoonmaken kwamen oude reparaties aan het plafond aan het licht: bijgewerkte ornamenten in gips, vervangen guirlandes in gips en een veelheid aan kleine reparaties. Dit werk is in het algemeen van veel mindere esthetische kwaliteit dan het oorspronkelijke werk. Het betrokken stukadoorsbedrijf Monks uit Leiden heeft na het vrijleggen van het stucplafond de beschadigingen, scheuren en ontbrekende delen op foto's vastgelegd. Door het plafond digitaal te fotograferen en op de afdrucken de schades aan te geven, wordt in heel korte tijd inzichtelijk gemaakt wat alle schades aan het plafond zijn. Aan de hand van deze inventarisatie is

Het resultaat kunt u zelf gaan bewonderen

door de stukadoor een kostenraming gemaakt die aansloot op zijn inventarisatie.

Zoutuitbloei

Open blijft staan de vraag in welke mate moet worden gerestaureerd; heel terughoudend en veel beschadigingen accepteren of voor het perfecte oorspronkelijke beeld gaan. Allereerst worden door stukadoorsbedrijf Monks op het schoongemaakte werk enkele proefrestauraties uitgevoerd. De grotere vlakken gaan in het algemeen goed. Het

kleine werk wordt door zoutuitbloei ten gevolge van het schoonmaken met Peel-Away afgedrukt. Een combinatie van zorgvuldiger schoonmaken met onder andere azijn om de restanten Peel-Away te neutraliseren en het gebruik van hoog hydraulische kalkmortel Unilit 15P geeft het gewenste resultaat. Vervolgens worden enkele proefvlakken gemaakt om de mate waarin er moet worden gerestaureerd te kunnen vaststellen. Het gekozen proefvlak dient voor de rest van de plafondrestauratie als referentievlak. Dit heeft uitstekend gewerkt en bood het voordeel om hierop te kunnen sturen naar alle betrokken partijen: tot zover en niet verder. Op enkele plaatsen was het de restauratiestukadoor zelf die een grotere ingreep voorstelde dan noodzakelijk was. Sommige guirlandes en lauwerkransen waren zo slecht nagemaakt dat de stukadoor besloot deze integraal te vervangen. De boetseerkwalitei-

De restauratie is zonder meer geslaagd, al was het wel raadzaam geweest om al in het voortraject te kijken naar hechting en opbouw van het verpakket op het stucplafond.

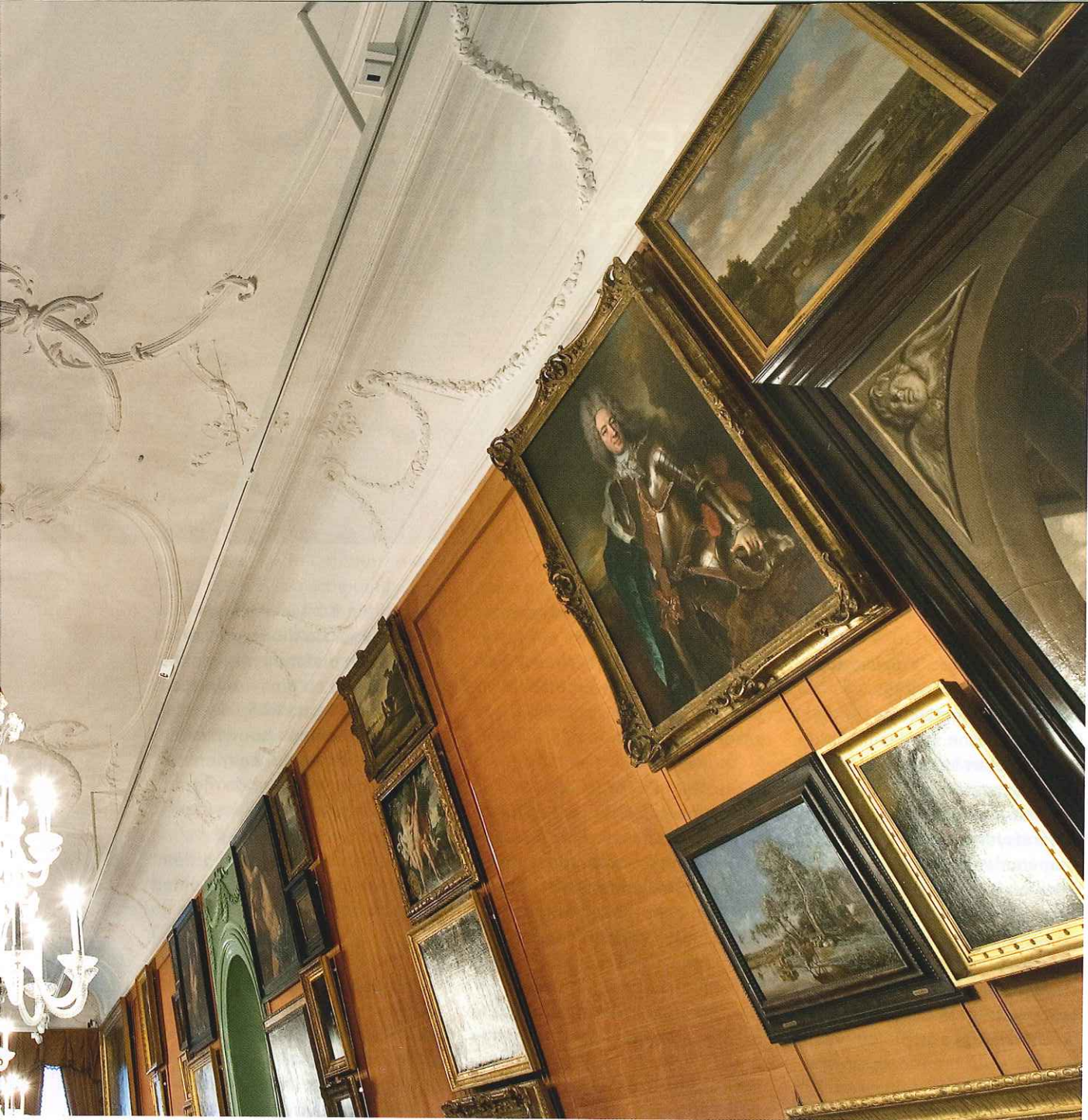
ten van Brian, één van de medewerkers van stukadoorsbedrijf Monks, zijn van zeer grote klasse waardoor dit mogelijk was.

Afwerking van het stucplafond

Traditioneel zou een achttiende-eeuws stucplafond worden afgewerkt met een verdunde kalkmelk in een of twee lagen. Om dit op een

ondergrond te doen die allerlei behandelingen heeft ondergaan en niet meer homogeen van samenstelling is, lijkt een minder goede keuze. Enkele verfleveranciers boden producten aan die dergelijke problemen allemaal konden ondervangen. Uitgangspunt bij de afwerking was: reversibel en de juiste glansgraad, de oorspronkelijke matheid van de kalkmelk. Door het opzetten van vier proefstukken kon de keuze worden gemaakt. De synthetische verfsoorten vielen esthetisch af vanwege de te hoge glansgraad en scoorden onvoldoende inzake reversibiliteit. Van de twee overgebleven verfsoorten is de keuze gevallen op Ökofix van Sax Farben

uit Zwitserland. Dit is een zeer matte verf op basis van een spanningsvrije cellulose, die zeer eenvoudig met spons en water te verwijderen is. In twee lagen is deze verf dekkend opgebracht. Door de eerste laag te verdunnen met water hebben zich bij het aanbrengen van de verf geen problemen als zoutuitbloei voorgedaan. Het resultaat kunt u zelf gaan bewonderen.

Restauratiebestek

Belangrijk in dit hele proces van restaureren zijn de kleine stappen geweest die steeds werden gezet. Hierdoor werd het mogelijk steeds bij te sturen en uiteindelijk te komen

tot het gewenste resultaat. Achteraf gezien had in het voortraject al moeten worden gekeken naar hechting en opbouw van het verfpakket op het stucplafond. Wat dat betreft kwam het restauratiebestek, eind 2009, voor stukadoorswerk net te laat.

SCHILDERIJENGALERIJ WILLEM V

Opdrachtgever Rijksgebouwendienst, Den Haag

Gebruiker Mauritshuis, Den Haag

Aannemer Koninklijke Woudenberg, Ameide

Stukadoer Stukadoorsbedrijf Monks, Leiden

Adviseur stucwerk Wijnand Freling RASP-stuc, Breda